

Finszter Géza¹

Valóság-hű tényállás, avagy az anyagi igazság megállapítása

A legjobb büntetőkódex is csak annyit ér, amennyit abból az igazságszolgáltatás képes megvalósítani. Ezért a büntetőjog professzora talán nem bánja, ha születésnapján eljárásjogi dolgozattal köszöntöm.

Az eljárásjogi bizonyításelemélet

„A processuális irányzat a bizonyítást nem egyszerűen logikai műveletnek tartja, hanem jogilag szabályozott tevékenységnek, mindenekelőtt eljárási cselekménynek” (FARKAS–KENGYEL 2005, 25.). A most idézett könyv úgy véli: „A logikai és a processuális irányzatot egyaránt elvető felfogás a bizonyítás lényegét a megismerési tevékenységben határozza meg. Képviselőit elsősorban a büntetőeljárás-tudomány területén találjuk meg” (FARKAS–KENGYEL 2005, 29.).

Erdei Árpád arra hívja fel a figyelmet, hogy a bűncselekmény bizonyításában a bizonyíték relevanciáját és igazságtartalmát külön kell választani (ERDEI 1987, 176.). Ez a distinkció azért tehető meg, mert a büntető anyagi jog útmutatást ad a relevancia vizsgálatához. Arról van szó, hogy nem azt kell bizonyítani, ami a rendelkezésre álló információk alapján lehetséges, hanem azt, ami a törvényi tényállás alapján szükséges.

Az Alkotmánybíróság a garanciák és az anyagi igazság összefüggéséről egy korábbi határozatában a következőket tartotta fontosnak:

„Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvényt sértő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő – elsősorban eljárási garanciákat nyújtó – intézményeket kell létrehozni, és az érintett alanyi jogokat garantálnia” [9/1992. (I. 30.) AB határozat].

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, professor emeritus; ny. r. ezredes.

Az intelmek egyaránt szólnak a büntető és a polgári igazságszolgáltatásnak. Amíg azonban a polgári perben az igazság megállapítása – csekély kivételtől eltekintve – a peres felek rendelkezési jogának a területe, addig a büntető igazságszolgáltatásban ez a bíróság kötelessége.

Ezt a kötelességet enyhíti a hatályos Be. azzal, hogy egyfelől – erősen vitatható módon – visszatér a szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletéhez, amikor nem tesz különbséget a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság döntései között, másfelől pedig megelégszik a „valóság-hű tényállás” követelményével, ami akár igen messze is állhat az anyagi igazság megállapításától. „A büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valóság-hű tényállásra alapozza” [Hatályos Be. törvény 163. § (2) bekezdés]. A büntetőeljárás kezdetén ez a követelmény elégségesnek bizonyul, az ügyési vádemelésnek is alapja lehet, amennyiben a nyomozás által feltárt tényállás valóság-hűsége az anyagi igazsággal azonosítható, és nem csupán ahhoz „hasonló”. A bírósági döntés esetében a marasztaló ítélet kivételt nem tűrő feltétele az anyagi igazság megállapítása. Az állam büntetőigényének érvényesítése nem valóság-hű, hanem igazságot tartalmazó tényállás megállapításával lehet sikeres.

A büntetőeljárás bizonyítás

Az eljárásjog tudománya a büntető igazságszolgáltatásban megvalósuló megismerés következő sajátosságaira fordít különös figyelmet:

- annak *összettségére*,
- a megismerés *akadályaira*,
- a büntetőigény *hatalmi jellegére* és
- a bizonyítás *szabályozhatóságára*.

A következőkben ezeket a vonásokat egyenként tekintjük át.

A megismerés összetettsége

A büntetőjogi értelemben felfogott megismerés *összettségén* azt értjük, hogy

- felhasználja a hétköznapok tapasztalásait (ezért lehet a laikus szemtanú vallomása fontos bizonyíték);
- épít a bűnüldözés szakmai felkészültségére, a nyomozástani ismeretek összességére (ezért követelmény, hogy működjön nyomozó hatóság mint a szakmai munkamegosztás egy elkülönült ága, a nyomozói szakismeretek

- művelésére és gyarapítására alkalmas olyan szervezet, ahol ez a szaktudás a paranccsal szemben is érvényesíthető);
- igénybe vesz tudományos ismereteket (ezért jöttek létre a modern jogállami rendőrségek kriminalisztikai azonosító szolgálata, valamint az igazságügyi szakértői rendszerek, és ennek köszönheti létét maga a kriminalisztika tudománya is).

A büntetőeljárás bizonyítás olyan határterület, amely szorosan kapcsolódik a hétköznapi megismeréshez, de egyaránt magán viseli a szakmai és a tudományos megismerés jellegzetességeit. Az egyszeri, egyedi és megismételhetetlen bűneset spontaneitása teszi rendkívül nehézé már a hatóság tudomására jutást is, de még inkább az elkövetők kézre kerítését és a teljes tényállás felderítését.

A mindennapi megismerés nem kíván meg különleges képességeket, gyakran még a megszerzett tudás igaz vagy hamis voltát sem szükséges tisztázni. A hétköznapi ismeretek megszerzésének nincs előzetes tematikája.

A szakmai megismerés tárgyai már előre kiválasztottak, ezért ez a tudás speciális tárgyismeretet követel, gyakorlása gondosan kimunkált szabályokat követ, de kevés kivételtől eltekintve ezek nem jogi normák, hanem szakmai technológiák. Megszerzésük oktatási keretekben történhet.

A tudományos megismerés vezérfonalát a feltárt törvényszerűségek és az azokra támaszkodó ellenőrzött és igazolt módszertan adja. Ezek az ismeretek tudományos tételekben jelennek meg. A jognak itt az a feladata, hogy biztosítsa a szakértelem megszerzésének lehetőségét, a szakértők rendelkezésre állását és a szakértői függetlenséget. A tudományos ismeretekhez az elméleti és gyakorlati kutatómunka vezethet el. A szakértői intézetek egyben tudományos műhelyek.

A megismerés akadályai

A büntetőeljárás megismerés *főbb akadályai* a következők:

- A bűncselekmény egyszeri, egyedi triviális tény, amely az esetek egy jelentős részében nem rekonstruálható a büntető igazságszolgáltatás számára (ismeretelméleti akadály).
- A bűn rejtőzködő természete (a felelősség elhárítása morális akadályt jelent, ami különösen akkor leküzdhetetlen nehézség, ha a társadalom egy része maga sem azonosul a jogi tilalmat megalapozó erkölcsiséggel).
- A jogi és az ismeretelméleti igazság eltérő természete, ami azt jelenti, hogy a jog által kínált eszközök nem mindig alkalmasak az ismeretelméleti igazság megismerésére (a jogi eszközökből következő akadályok).

Az utóbb jelzett probléma igen összetett. Felvetődik egyfelől a norma igazságossága, másfelől pedig a múltbeli tényekre vonatkozó kijelentések valósággal való megegyezése. A büntető jogalkalmazásnak is problémája, hogy abban együtt jelennek meg a múltra vonatkozó megállapítások (tényállás) és a jogi értékelés (minősítés). Király Tibor a téves ítéletekkel kapcsolatban figyelmeztet a következőkre: „A jogi igazság igazságot és hamisságot egyaránt takarhat. Veszélyes álláspont az, amely az állami vagy más tekintéllyel fedezett tévedést vagy hamisságot igazságnak, akár jogi igazságnak tünteti fel” (KIRÁLY 1972, 221.).

Az erkölcs és a jog kapcsolata ugyancsak fontos reláció, különösen akkor, ha elfogadjuk azt, hogy a büntetőjogi büntetésnek elsődleges társadalmi funkciója a bűnös magatartás erkölcsi elutasítása. Az elítélés „becsületfosztó” üzenet. A kérdés az, hogy „rendelkezik-e egy értékítélet igazságértékkel vagy sem, illetve eldönthető-e az igazságértékük vagy sem” (KIRÁLY 1972, 221.). Az erkölcsi norma értékét azon mérhetjük le, hogy az mennyiben felel meg a humánus követelményének és annak, hogy érvényesítése által társadalmi konfliktusok oldhatók meg. A jogi norma igazságértékét pedig úgy vizsgáljuk, hogy megkeressük annak erkölcsi fedezetét. Ha ezzel rendelkezik, akkor – amiként minden természetes bűncselekmény elutasításában fellehetjük ezt a morális hátteret – a jogi tilalomnak magas erkölcsi igazságértéke van. A tisztességes eljárás számára az a legfontosabb felismerés, hogy még az ilyen becses szabály érvényesítése sem történhet mindenáron. (Az igazsághoz nem „hazudhatjuk keresztül magunkat”). Azt is mondhatjuk, hogy a törvénysértő eljárás nem rúghatja fel azt az erkölcsi rendet, amelyet az anyagi jog tilalmai védenek.

A jogbiztonság felfogása messzemenően számol a büntetőjogi megismerésnek azokkal a nehézségeivel, amelyeket a processzuális bizonyításelmélet tárt fel. Hogy a jogszolgáltatás tévedéseivel szemben mégse maradjunk védtelenek, arról az eljárási garanciák gondoskodnak. Nem elegendő a bizonyítás útján megszerzett ismeretek egyezése a múlt valóságával, hanem az is szükséges, hogy ez az ismeretszerzés az eljárási szabályok rendjének megfelelően történjék.

Azt is mondhatjuk, hogy a büntetőeljárás jog egész garanciarendszere a megismerés nehézségeire adott válaszként alakult ki. Melyek ezek a nehézségek? A büntetőigény érvényesítése a következőkkel kénytelen szembenézni:

- Először is a múlt teljes egészében soha nem rekonstruálható.
- Továbbá a megismert tényállás helyességének ellenőrzése tisztán objektív módszerekkel nem lehetséges.
- Végül, az emberi ítélőerő, a szubjektum (annak korlátaival együtt) semmivel nem pótolható az igazság megállapításában.

Ami a múlt teljes megismerését illeti, mondhatjuk azt is, hogy ez nem is célja a büntetőjogi feltárásnak, hiszen a relevancia éppen arra ad választ, hogy melyek

a lezajlott eseménynek azon tényei, amelyek a büntető anyagi és eljárási szabályok szempontjából jelentősek, és ekként a bizonyítás tárgyát alkotják. Időnként viszont éppen ezeknek a releváns tényeknek az igazolása jelenti a legnagyobb problémát. A valóságnak a büntetőjog által elvégzett jogszempontú kimetszése sokszor megkönnyíti a múlt rekonstruálását, máskor viszont megnehezíti, mert az anyagi jog a törvényi tényállás elemeinek meghatározásánál csak a jogellenes-ségre, a tényállásszerűségeire és a bűnösségre lehet tekintettel, de nem arra, hogy valamely tényállási elem könnyebben vagy nehezebben bizonyítható.

A büntetőjogi felelősség szempontjából irányadó történeti tényállás megállapításának minden esetben az anyagi igazságot kell tartalmazni, a valószínűség nem elegendő. A tudománynak van még egy további figyelmeztetése is: „A büntetőeljárás feladata, hogy megállapítsa az igazságot, de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron” (KIRÁLY 1972, 139.). Az eljárási garanciák akadálypályát emelnek az igazságszolgáltatás útjába. Ezeket a kontrollokat vállalni kell, kikerülésükre nem lehet megoldás az anyagi igazság „valóság-hű tényállássá” szelídítése.

A kérdés így is feltehető: Megismerhető-e a büntetőjogilag releváns múlt törvényes eljárásban az igazságszolgáltatás számára? Erre sokáig Nietzsche pesszimista válasza volt érvényes: „A számtalan villódzó naprendszerbe szétporciózott Világmindenség egyik félreeső szegletében volt egyszer egy égitest, amelyen bizonyos okos állatok kitalálták a megismerést. Ez volt a legelbizakodottabb és leg-hazugabb pillanata a világtörténelemnek” (FOUCAULT 1998, 11.).

Sokkal derűlátóbb a következő vélekedés: „A kereszténység – számos más vallással és világnézettel együtt – hisz abban, hogy az objektív valóságot, a létező tárgyi világot a számunkra szükséges mértékben képesek vagyunk megismerni, és hogy ebből a valóságból követendő szabályok adódnak az emberi cselekvés számára. Így lehetséges jelentős egyetértés a társadalomban alapvető erkölcsi kérdések egész sorát illetően” (ERDŐ 2012, 12.).

Szemben a filozófiai és a teológiai gnoszeológiával, a természettudományos megismerés sajátja, hogy annak célja a fizikai valóság átalakítása, új érték létrehozásával. A megismerés helyességét fizikai tények és azok gyakorlati beválása igazolja. (Azt most zárójelbe tesszük, hogy az ismeretelmélet időnként ezektől a teljesítményektől is elvitatja, hogy valóban tudásunk helyességének a próbái lennének.) A büntetőeljárás célja a büntetőfelelősség megállapítása és büntetés vagy intézkedés alkalmazása. Önmagában az, hogy a bíróság törvényes eljárásban marasztaló döntést hozott, nem alkalmas annak igazolására, hogy a bizonyítás valóban helyes tényállást állapított meg. Azt is mondhatjuk, hogy a büntetőjogi bizonyítás helyességét magának a pernek a törvényes lefolytatása nagyban segíti, de nem garantálja. Ami az itt mutatkozó ellentmondást feloldhatja, az a belső meggyőződés lehet. De vajon ez a felettébb szubjektív mozzanat alkalmas erre a feladatra?

Ahhoz, hogy a belső meggyőződés feladatát betölthesse, legalább négy feltételnek kell teljesülnie.

Először szükség van szervezeti garanciákra, amelyek együttesen biztosítják a döntés szuverenitását. A korábbi Be., az 1998. évi XIX. törvény 78. § (3) bekezdése szerint: „A bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.” Úgy találjuk, hogy az igazságszolgáltatási reform során ennek a követelménynek a szervezeti feltételei a bíróságok tekintetében létrejöttek, noha a bíróságok belső öngazgatási struktúrája maga is lehet akadály. „A tapasztalatok alapján ma már látszik, hogy nem igaz az a kiindulópont, hogy a politikai függetlenséget a minél elszigeteltebb struktúrával lehet biztosítani” (FLECK 2008, 156.).

Másodszor az ügyészségi szervezet hierarchiája ellentmond az ügyési belső meggyőződés korábbi törvényben helyesen leírt funkciójának. Az összhang megteremtéséhez vagy a törvénynek, vagy az ügyészségi szervezetnek kellene módosulnia. Ehhez képest nem a szervezetek követték a reform elképzeléseit, hanem a reformok adták fel tiszteletet érdemlő törekvéseiket. A hatályos Be. – a 2017. évi XC. törvény – már nem szól az ügyész, hanem az ügyészség meggyőződéséről, lényegében visszatérve az 1973. évi I. törvény szemléletéhez. A hatályos Be. 167. § (4) bekezdése szerint: „A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.” Arról már nem is beszélve, hogy meggyőződése nem szervezetnek, hanem csak személynek (vagy személyeknek) lehet. Mégpedig olyan személynek vagy személyeknek, akik döntésük meghozatalához autonómiával rendelkeznek. „A bíróság (és minden egyes bíró) csak saját, közvetlenül szerzett tapasztalataira építheti meggyőződését, és csak saját – személyes, bizonyosság erejű – meggyőződése szerint dönthet” (BÓCZ 2019, 247.).

Harmadszor a belső meggyőződés kivételesen magas szakmai felkészültséget és morális integritást követel, ami egyfelől az igazságszolgáltatás személyzetének kiválasztásával és minőséget biztosító karrierrendszerével érhető el, másfelől pedig azzal, hogy a morális integritást a döntéshozók függetlenségének jogi garanciái szavatolják. Nem működhet olyan mechanizmus, amelyben az autonómia megőrzése egzisztenciális kockázatokkal jár. (Ezért van, hogy az igazságszolgáltatási szervezetben az ügyek szignálása és a fegyelmi felelősség rendje jól megmutatja a jogállami erényeket vagy éppen azok fogyatékoságait.)

Negyedszer a szervezeti kultúra lehet kulcs az igazságszolgáltatás hibáinak feltárásához és a társadalom előtti felelősség viseléséhez. E felelősség nélkül a belső meggyőződés garanciából üres hivatali formává degradálódhat. „Aggodalmat kelthet, hogy a hagyományos külső ellenőrző rendszerek felszámolásával a bíró-

ságok példa nélküli és a visszaélés lehetőségét is magába foglaló szabadságot nyernek [...]” (HACK 2008, 83.). A most idézett szerző sokoldalúan igazolja, hogy az igazságszolgáltatás tévedéseinek és hibáinak elkerüléséért maga a bírói kar tehet a legtöbbet, de csak akkor, ha a társadalom előtti „számonkérhetősége” biztosított.

A belső meggyőződés tárgyalása során az előbbiekben mindvégig az igazságszolgáltatás szerveiről, az ügyészségről és a bíróságról szoltunk. Jeleztük azt is, hogy a hatályos Be. fogalmai visszatérést jelentenek nem csupán az 1973. évi Be. szóhasználatához, hanem annak szellemiségéhez is. Újra teret kap az igazságszolgáltatásnak egy szélesebb fogalma, amelyben a bűnüldözés egész apparátusa igazságszolgáltatási szerepet kap. „Az igazságszolgáltatás, vagyis a büntető igazságszolgáltatás tágabb értelemben magában foglalja az egész büntetőeljárást, valamennyi eljárásban közreműködő vagy részt vevő szerv és személy tevékenységét, és a közöttük keletkező és fennálló valamennyi eljárási jogi kapcsolatot, vagyis jogviszonyt” (RUDAS 1974, 12–13.). Nem állnak messze ettől a felfogástól az igazságügyi politikáról szóló 1710/2014. (XII. 5.) Korm. határozat 1. pontjának következő iránymutatásai:

„[...] a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősödjön,

[...] az Alaptörvényben meghatározott tisztességes eljárás követelménye ne csak az eljárás tisztességére, nyilvánosságára és ésszerű határidejére vonatkozzon, hanem abból a döntés tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlen legyen,

- e) szükséges a jogászképzés színvonalának emelése, a jogász hivatás védelme és a jogász identitástudat növelése,
- f) erősíteni kell az európai együttműködés keretén belül a nemzeti érdek hatékony képviseletét,
- g) elő kell segíteni az igazságügyi szervezetrendszerrel történő hatékony közreműködést és a velük történő kapcsolattartás folyamatos biztosítását.”

Az igazságügyi politikának helyes törekvése a döntések tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlensége, de ez a követelmény kizárólag a törvényesség maradéktalan betartása, a hatalmi ágak világos elválasztása, a bíróság függetlenségének érvényesítése mellett valósulhat meg, parancsba nem adható, meg kell érte dolgozni! Az alkotmányos jogállam alapértékei melletti elkötelezettség szolgálhatja a leghatékonyabban a jogász hivatás védelmét és a nemzeti érdek hatékony képviseletét is. Az nem derül ki, hogy a határozat mit ért a kapcsolattartás folyamatos biztosításán. Az így keletkezett homályt talán az oszthatatja el a legjobban, ha a múltból (és nem a jogállami múltból) visszahozott szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletének veszélyeire hívjuk

fel a figyelmet. A hatalmi koncentráció a végrehajtó hatalmat kivételes helyzetbe hozza – hiszen a parancs hatálya alá vont teljes bűnüldözési apparátus a rendelkezésére áll –, ugyanakkor a bíróságot megfosztja attól a lehetőségtől, hogy ennek az előkészítő szakasznak hatékony kontrollját elvégezhesse.

Nem árt figyelmeztetni arra, hogy a koncepciós perek „forgatókönyvei” az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Joggal állapította meg egy, a korszakról szóló tanulmány: „[...] a tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze” (SZABÓ 1975, 504.). A szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás ideológiája ezeket a veszélyeket hordozza. Erre figyelmeztet Bócz Endre tanulmánya:

„Igyekeztem kimutatni, hogy a »szűkebb« és »tágabb« értelemben vett igazságszolgáltatás – eredetileg néhai Barna Péter nevével fémjelvezhető – koncepciója, amely szerint a nyomozásban »a lényeg tekintve ugyanolyan bizonyítás folyik, mint a tárgyaláson«, s amely tudat alatt sok tekintetben még ma is meghatározza a jogalkalmazói szemléletet, nem állja meg a helyét. A bűnözés és – következeként – a bűnüldözés sokat változott, de nem annyit, hogy a büntető igazságszolgáltatás olyan kipróbált és bevált hagyományos elveit, mint a közvetlenség és a kontradiktórius tárgyalás, fel kellene adni” (BÓCZ 2019, 252.).

Alkotmányos jogállamban a kormányzat számára az igazságszolgáltatással való „kapcsolattartás folyamatos biztosításának” egyetlen járható útja az igazságszolgáltatás fogalmának a bírósági ítélkezésre szorítása és a bírói hatalmi ág függetlenségének megóvása.

„Pontosabban a hatalommegosztás célja és értelme az állampolgári szabadság biztosítása: a törvényhozás, a végrehajtás és az igazságszolgáltatás elválasztása ugyanis azt a célt szolgálja, hogy ne jöhessen létre zsarnokság és önkény. Másrészt a hatalommegosztásban az a fajta etikai-morális felfogás fejeződik ki, amit ugyancsak Harrington mutat be a két lánynak a példáján, akik úgy osztóznak egy kalácson, hogy az egyikük kettévágja azt, a másik pedig választ a két darab közül” (SÁRI 1995, 13.).

A hatalmi jelleg

A büntetőigény érvényesítésének *hatalmi jellege* kifejeződik abban, hogy:

- A bűnüldözés, a büntetőeljárás kényszerintézkedések és a büntető szankció alkalmazása állami monopólium. „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult” [Alaptörvény, C) cikk].

- Az állam akkor is felelős a közbiztonságért és a bűnözés leküzdésért, amikor nem rendelkezik olyan ismeretekkel, amelyek a büntetőigény érvényesítéséhez szükségesek. Ez a felelősség azonban nem jelentheti a mindenáron való igazságszolgáltatást. A jogsértések ellen nem lehet jogsértő módon fellépni.
- A legitim fizikai erőszak monopóliuma magában hordozza azt a veszélyt, hogy az erőszak nem kizárólag a büntetőjogi igény érvényesítésére, hanem hatalmi érdek érvényesítésére is bevethető. A büntetőeljárás garanciáknak éppen az a hivatásuk, hogy a büntetőhatalmat ne lehessen önkényesen gyakorolni.

„Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntetőhatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába” [11/1992. (III. 5.) AB határozat].

A hatalmi jellegből nem csupán jogosultságok, hanem kötelességek is levezethetők. A legalitás elvéből következik az állami büntetőigény érvényesítésének kötelessége a közvadás ügyekben, valamint a közvadásra nehezedő bizonyítási teher, ami az ártatlanság vélelmének folyománya. Az összehasonlítás a magánjogi konstrukcióval ebben az esetben is tanulságos. Ott ugyanis a per eldöntéséhez szükséges tényeket annak a félnek kell bizonyítani, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valóban fogadja el (probációs bizonyítás). Kivételesen (például a sajtó-helyreigazítási perekben) ez a teher megfordulhat, és akkor bizonyítania annak a félnek kell, aki a valóság feltárásával kimentheti magát (GÁSPÁRDY et al. 2004, 203.). Az utóbbi időben, különösen a pénzmosás büntetőjogi értékelése kapcsán, a kimentésen alapuló bizonyítás lehetősége a büntetőeljárás gondolkodásba is beszüremkedett.

A szabályozhatóság

A büntetőigény érvényesítésének *szabályozhatósága* azt jelenti, hogy:

- a büntető anyagi jog normái alkalmasak arra, hogy meghatározzák a bűncselekményeket és azok szankcióit;
- a büntetőeljárás jog alkalmas arra, hogy előírja a büntetőigény érvényesítésének formáját.

A szabályozhatóság biztosítja, hogy a bűnüldözés társadalomvédelmi és igazságszolgáltatást előkészítő rendeltetése, valamint a büntető igazságszolgáltatás bizonyítási és ítélkezési funkciói a joguralom kívánalmával összhangban, az önkényt kizárva érvényesülhetnek.

A büntetőeljárás jogtudomány feladata

A büntetőeljárás jog tudománya által feltárt processzuális bizonyításelméleten mindazon törvényszerűségek és fogalmak együttesét értjük, amelyek alkalmasak arra, *hogy megállapítsák a büntetőjogi megismerés sajátosságait, a büntetőeljárás szabályozás intézményeit és a szabályozás módját, értelmezzék a büntetőeljárás tételes jogot, és tegyenek ajánlásokat a jövőbeni szabályozásra.* A büntetőeljárás jog tudományának kompetenciáját a bizonyításelmélet kifejtésében a büntetőeljárás bizonyítás normatív jellege alapozza meg, az tudniillik, hogy ez a bizonyítás kizárólag eljárási jogszabályokkal létesített jogintézményben, a büntetőeljárásban valósulhat meg.

„A processzuális bizonyítás a jog által szabályozott tevékenység, amelyben csak meghatározott alanyok meghatározott bizonyítási eszközökkel vehetnek részt, és a tevékenység csak a törvényben meghatározott kérdések eldöntésére irányul. [...] Bizonyításon a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek a sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője” (KIRÁLY 2000, 217).

„A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valamit állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit, a bizonyítás bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik. A bizonyítás azonban – különböző jogi jelentőséget hordozva – megjelenik az eljárás más szakaszaiban is, különösen a nyomozásban” (KIRÁLY 2000, 217.). A szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás éppen azt a veszélyt hordozza, hogy nem érzékeny arra, hogy az egyes eljárási szakaszok bizonyítása „különböző jogi jelentőséget hordoz”.

A bizonyítás a büntetőeljárásban a múltbeli esemény megismerése, rekonstrukciós bizonyítás, amikor az okozatból következtetünk az okra. A rekonstrukcióra az ad lehetőséget, hogy a bűncselekmény nyomot hagy a környezetében a tárgyakon és az azt észlelő emberek tudatában egyaránt. Ez a megismerés az eljáró hatóságok és a bíróság számára mindig közvetett, mert aki a bizonyítás eredményeként határozatokat hoz, az maga soha nem rendelkezhet közvetlen ismeretekkel, minthogy azok a hatóságokat és a bíróságot kizárnák az eljárásból.

A bizonyítás logikai művelet, amelyben „valamely kijelentés igazságát más igaz kijelentésekkel igazoljuk, illetve kijelentésekből új igaz kijelentéseket vezetünk le”.

A problémamegoldó gondolkodás a valószínűségtől jut el a bizonyosságig. A büntetőeljárás bizonyítás „mindig *ténybizonyítás*: amit bizonyítanak, az valamely érzékileg észlelhető egyedi esemény, tény, a bűncselekmény, amely meghatározott időben és helyen történt”.

A megismerés akadályai esetén „a nyomozást meg kell szüntetni, illetve felmentő ítéletet kell hozni”. Az *in dubio pro reo* szabálya szerint „a kétségek a terhelt javára értelmezendők”.

A processzuális bizonyításelmélet szűkebb értelemben annak meghatározása, hogy a bizonyításnak melyek azok a fundamentumai, amelyek eljárási szabályozást kívánnak.

Miközben a büntetőeljárás jog tudománya keveset mond a nyomozás teljesítésének tartalmáról, nagyon is részletesen szól a bizonyítás rendjéről. Meghatározza a bizonyítás alanyait, annak tárgyát és eszközeit. Továbbá bizonyítási tilalmakat állapít meg, és rendelkezik azokra az esetekre, amikor a bizonyítás nem járt sikerrel. Mindezeket azért tanulmányozza a maga kutatási eszközeivel, hogy annak eredményeként a hatályos eljárási jogban az elmélet felismerései normákban is megjelenjenek. Természetesen csak akkor, ha a jogalkotót érdeklí az elmélet.

Irodalomjegyzék

- ERDEI Árpád (1987): *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, KJK.
- ERDŐ Péter (2012): *A bűn és a bűncselekmény. Két alapvető fogalom viszonya az egyházi jog tükrében*. Budapest, Szent István Társulat.
- FARKAS József – KENGYEL Miklós (2005): *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- FLECK Zoltán (2008): *Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban. Jogszociológiai vizsgáldások*. Budapest, Gondolat.
- FOUCAULT, Michel (1998): *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*. Debrecen, Latin Betűk.
- GÁSPÁRDY László – WOPERA Zsuzsa – KORMOS Erzsébet – CSERBA Lajos – NAGY Andrea – HARSÁGI Viktória (2004): *Polgári perjog. Különös rész*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- HACK Péter (2008): *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KIRÁLY Tibor (1972): *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről*. Budapest, KJK.
- KIRÁLY Tibor (2000): *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris.
- RUDAS György szerk. (1974): *Büntetőeljárás-jog*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.
- SÁRI János (1995): *A hatalommegosztás. Történelmi dimenziói és mai értéke, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris.
- SZABÓ András (1975): A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, 4. sz. 502–509.
- TÓTH Mihály szerk. (2019): *Gyűjteményes kötet Bócz Endre írásából*. Budapest, Magyar Közlöny.